

KUTADGU BİLİĞ OKUMALARI



Türkiye Yazarlar Birliđi Ankara Şubesi

Şubat 2020

Ankara

KUTADGU BİLİĞ OKUMALARI 7 Şubat 2020



TYB Ankara Şubesi

- 1.Ders: Kutadgu Bilig'in Kelime Anlamı ve Çağrışımları
2. Ders: Eserin Kaleme Alındığı Ortam
3. Ders: Eserin Dili (Karahanlı Türkçesi)

KUTADGU BİLİG OKUMALARI



Eđitimci Rânâ İSLÂM DEĞİRMENCİ

DERSE BAŞLAMADAN!*



- ☞ Kaynak Kitabınızı aldınız mı?
- ☞ Bir önceki derste verilen ders notlarına; kendi tuttuğunuz notlara göz gezdirdiniz mi?
- ☞ Dosya, not defteri ya da ajandanızı getirdiniz mi?
- ☞ Bir kurşun kaleminiz var mı?

☞ Hazır mısınız? 😊

Okumaya başlayalım, o vakit.

7 Şubat 2020

Okuma

«Mehmet Âkif için 'okudum' demek 'anladım' demektir.»

«Yazı, insanlığın hafızasıdır.»

«Kitap, denize atılan şişedir.» Cemil Meriç

Alt ve Temel Bilgiler Ders Notları:

1. Karahanlı Sözlüğü

2. Türkçenin Tarihî Gelişimi

Kutadgu Bilig'in Kelime Anlamı ve Çağrışımları



1. Ders

(Yöntem: Öğrencilerle Tanışma; soru-cevap/ okuma-anlama

KUT



☞ Kaynaklar:

☞ Makale 1:

☞ Araç Metin (Kaynak Kitap)

KUTADGU



 Mutluluk Veren

HATIRLATMA*



- œ Daha sonra;
- œ Soru sormak
- œ Detaylı araştırmak; karşılıklı müzakere etmek
- œ alıřmak
- œ Ya da 'yeni ve özgün yazılar' yazmak için
- œ BAZI KAVRAM VE CÜMLELERİN ALTINI ÇİZİP
- œ Not tutuyorsunuz deęil mi?

Kutadgu Bilig'in Kaleme Alındığı Ortam



(Siyasi ve Sosyal Ortam; Türkler)

KUTADGU BİLİG'İN KALEME ALINDIĞI ORTAM



Hatırda Tutunuz!

Edebiyat

(edebî eserler ve onları oluşturan sanatçılar-şair ve yazarlar-)
tarihle, coğrafya ile, siyaset ile, sosyal olaylar ile, dil ile, inanç ile
iç içedir.

Bu yüzden Karahanlıları ve Karahanlı Türkçesini tanıyacağız.

Karahanlılar



❧ Eski Türk yazı dilinden gelişen İslâmî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresi Karahanlı Türkçesi'dir. 11-13. yüzyıllar arasında gelişen bu yazı dilinin merkezi Doğu Türkistan'da Kaşgar'dı. Orhon(Orhun) ve Uygur Türkçesinin devamı olan bu dönem Türkçesi için Hakaniye Türkçesi terimi de kullanılmaktadır. Orta Asya'daki bu yazı dilinin, İslami Dönem Doğu Türk edebiyatının başlangıç döneminin devamını ise Harezmi-Altınorda Türkçesi (XIII- XIV. yüzyıl) ve Çağatay Türkçesi (XIV-XVI. yüzyıl) ile yazılmış eserler oluşturur.

KARAHANLILAR



Uygur Hakanlığının yıkılmasından sonra Orta Asya'nın doğusundaki boşluk bu bölgede yaşayan Karluklarla beraber Yağma, Çigil ve Tohsı gibi Türk boylarının da göç etmelerine neden olmuştur. Göçen bu Türk boyları Tarım havzasının batısına, Kaşgar ve civarına yerleştiler. Buradaki Türk boylarının dağınıklığı bir süre daha devam eder. 10. yüzyılın başlarına doğru çevredeki Türk boylarını idaresi altına alarak müstakil bir Türk devleti kuran Karahanlı Türkleri Saltuk Buğra Han'ın 950 tarihinde islamiyeti kabulüyle de İlk İslam-Türk devletini kurmuş oldular.

KARAHANLILAR



Devletin sınırları Doğu Türkistan'la Maverâünnehir sahasını aşmıştır. Doğu Türkistan'ın batısında kurulan bu devletin kökeni muhtemelen Karluklara dayanmaktaydı. Karahanlıların hangi Türk boyundan çıktığı konusu tarihçiler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak kaynaklarda çeşitli teoriler ileri sürülmüştür.

KARAHANLILAR



☞ Bu teorilerin en önemlileri şunlardır:

- ☞ 1. Uygur teorisi,
- ☞ 2. Türkmen teorisi,
- ☞ 3. Yağma teorisi,
- ☞ 4. Karluk teorisi,
- ☞ 5. Karluk-Yağma teorisi,
- ☞ 6. Çigil teorisi,
- ☞ 7. T'u-chüe teorisi

KARAHANLILAR



☞ Bu teorilerin en doğrusu kabul edilen Karluk teorisine göre Karahanlılar sülâlesi, T'u-chüe A-shi-na hanedanının bir kolu olan Karluk hanedanına dayanmaktadır. Karluk Türkleri 747-840 yıllarında Uygur birliğine bağlıydılar. 840 yılında Uygur-Karluk birliğinin çökmesinden sonra kurulan Karahanlı devletinin kurucusu Bilge Kül Kadır Han'dır. Daha sonra idareyi ele alan iki oğlundan Taraz'da bulunan Ogulçak sonraki yıllarda merkezini Kaşgar'a nakletmiştir.

KARAHANLILAR



☞ Sâ mânîler arasındaki kargaşalıklardan yararlanan Oğulçak, Sâ mânîlerden birinin Artuç'a sığınmasına izin vermiştir. Bu müslüman şehzade ile karşılaşma, Oğulçak'ın yeğeni Satuk'un ilerde şahsen İslâmiyeti kabul etmesini (932) ve devletin batı kısmında İslâmiyetin resmen kabulünü sağlamıştır. Satuk'un oğlu Baytaş, bütün devleti 960 yılında islamlaştırmıştır.

KARAHANLILAR



Devletin coğrafi sınırları

Doğu Türkistanla Mâverâünnehir sahasını aşmıştı. 1047'deki bölünmeden önce devletin coğrafi sınırları şöyleydi: Doğuda, Doğu Türkistan'ın batı bölümü; kuzeyde Tarbagatay dağları, Balkaş gölü, Aral gölü; batıda Karakum çölü, Amuderya ırmağı; güneyde Hindistan ve Hindikuş, Pamir ve Karakum dağları. Fergana bölgesi ise, bu alanın ortasında bulunmaktaydı. 1047'den sonra devletin batı bölümünü Mâverâünnehir bölgesi, Fergana bölgesinin bir bölümü, Buhara, Semerkand ve Amu Derya'nın yukarı kesimi; doğu bölümünü ise, eski adıyla Şaş (bugünkü Taşkent), Talas ve İsficab oluşturmaktaydı. Semerkand, Buhara, Otrar ve Taşkent önemli kültür merkezleriydi.

KARAHANLILAR*



☞ Saltanatta meydana gelen değişimler Karahanlı devletinin bir bütün içinde yönetilmesine engel olmuştur. Kaşgar'da 1014-1024 yılları arasında hüküm süren Yusuf Kadir Han zamanında birlik sağlama girişimleri artmasına rağmen onun da bu çabaları fayda sağlamamış, oğulları 1047'de Karahanlı devletini paylaşmışlardır. 1056 yılında Kaşgar'da Süleyman Arslan Han'dan sonra hükümdarlığa Tavgaç (Tabgaç) Ulug Buğra Kara Han geçmiştir. Buğra Han adaletli ve dürüst yönetiminin yanı sıra bilim ve sanat adamlarını korumasıyla da ün salmıştır. Kutadgu Bilig ve Divanu Lugati't-türk onun zamanında yazılmıştır.

KARAHANLI (HAKANIYE) TÜRKCESİ

☞ Türkçenin Tarihî Gelişimi

☞ (Tablo)

☞ Ek Bilgi

Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi

❧ Eski Türk yazı dilinden gelişen İslâmî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresi, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerin oluşturduğu 'Karahanlı Dönemi'dir. XI-XIII. yüzyıllar arasında gelişen bu yazı dilinin merkezi Doğu Türkistan'da Kaşgar'dı. Orhun ve Uygur Türkçesinin devamı olan bu dönem Türkçesi için Hakaniye Türkçesi terimi de kullanılmaktadır. Eski Türkçe ve Orta Türkçenin hangi yüzyılları ve hangi dönem dillerini kapsadığı konusu bilim adamları tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış ve dolayısıyla farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Karahanlı Türkçesi



❧ Eski Türkçe, Orhon Yazıtlarının dili olan Orhon Türkçesi ile başlar ve Eski Uygur Türkçesi ile devam eder. VI. ve X. yüzyılları kapsayan bu dönemden sonra gelen Karahanlı Türkçesi (= Hakaniye Türkçesi) kronolojik olarak XI. yüzyıl ile başlar. Karahanlı Türkçesi ile başlayan dönem ilk yapılan çalışmalarda Orta Türkçenin başlangıcı kabul edilmiştir. K. Grønbech ile 1936 yılında *Der türkische Sprachbau* çalışmasıyla başlayan Türk dilinin tarihsel dönemlendirilmesi şu biçimde değerlendirilmiştir:

Karahanlı Türkçesi



1. **Eski Türkçe:** Orhon (Orhun), Uygur
2. **Orta Türkçe:** Karahanlı Türkçesi, Çağatayca, Osmanlıca Metinler
3. **Yeni Türkçe:** Güney Türkçesi (Osmanlı, Azerbaycan, Türkmen), Batı Türkistan ağızları (Özbek, Hive), Doğu Türkçesi (Kaşgar, Kuça, Turfan), Kuzey Türkçesi (Koybal, Altay, Abakan), Kıpçak Türkçesi (Kırgız, Volga lehçeleri (K. Grønbech, (çev. M. Akalın), Türkçenin Yapısı, 1995: 11-15).

Karahanlı Türkçesi



œ A. von Gabain, 1941 yılında yazdığı Altürkische Grammatik (Çev. Mehmet Akalın, Eski Türkçenin Grameri, TDK Ankara 1988) adlı çalışmasında Orhon(Orhun) yazıtları ve Uygur harfli metinlerin tamamını Eski Türkçe içinde değerlendirmiştir.

Karahanlı Türkçesi



☞ Louis Ligeti'nin de bu konudaki görüşlerini içeren bir çalışması vardır. Hasan Eren tarafından Türkçeye çevrilen "Çin Yazısıyle Yazılmış Barbar Glossaları Meselesi" adlı makalede (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, IX/3 Eylül Ankara 1951, s. 301-327) Ligeti tarafından şöyle bir sınıflandırma yapılmıştır:

Karahanlı Türkçesi



- 1. Eski Türkçe (VI-IX. yüzyıl): Göktürkçe, Uygurca devri
- 2. Orta Türkçe (X-XV. yüzyıl): Uygur yazı dilinin oluşumu, Çağatay yazı dili, Kıpçak ve Oğuz dil yadigarları
- 3. Yeni Türkçe (XVI. asırdan bugünkü Türkçenin kuruluşuna kadar).

Karahanlı Türkçesi



- ✧ Ligeti'nin bu sınıflandırmasında Gabain'in görüşlerinin de etkisi olmuştur.
- ✧ Ahmet Caferoğlu da Türk Dili Tarihi I (1958) adlı kitabında Eski Türkçenin içine sadece Orhon Türkçesi ve Uygurcayla yazılmış eserleri almıştır.

Karahanlı Türkçesi



☞ Bu çalışmaların hepsinde Karahanlı Türkçesi Eski Türkçe içine alınmamış, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserler Orta Türkçenin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bunda islamiyetin kabulünün bu dönem içinde gerçekleşmesinin payı vardır, ancak bunun ne derece doğru olduğu tartışılır.

Karahanlı Türkçesi*



☞ Bu konuda son yıllarda yapılan çalışmalar farklılıklar göstermektedir. Marcel Erdal tarafından 2004 yılında yayımlanan *A Grammar of Old Turkic* adlı çalışmada Karahanlı Türkçesine ait ilk metinler de Eski Türkçe metinler içinde değerlendirilmiştir. *Old Turkic Word Formation* (1991) adlı çalışmasında da Erdal, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerin sözvarlığına yer vermiştir. Bu çalışmadan biraz daha eskiye gittiğimizde, 1991 tarihli András Róna Tas'ın *An Introduction to Turkology* adlı eserinde Eski Türkçeyi 1200 yılında bitirdiğini görürüz. 1200'den itibaren başlattığı Karahanlı Türkçesini Geç Eski Türkçe döneminden sonra yer verdiği Orta Türkçe içinde değerlendirmiştir.

Karahanlı Türkçesi*



☞ Burada dikkati çeken Orta Türkçe dönemini başlattığı tarihtir, bu tarih de Moğol istilasının başladığı yıllara denk gelmektedir. A. Róna Tas'tan sonra Lars Johanson da "History of Turkic" adlı yazısında XIII. Yüzyılı Orta Dönem'in başlangıcı olarak ele almıştır (Turkic Languages, 1998:81-125)

Karahanlı Türkçesi*



Orta Türkçe terimini Karahanlı Türkçesi için ilk defa Carl Brockelmann, 1928 yılında yayımladığı *Dîvânu Lugati't-Türk'ün sözvarlığını incelediği Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kasgaris Divan Lugat at-Turk* adlı çalışmasında kullanmıştır. Grønbech, Ligeti ve Brockelmann'ın Orta Türkçe terimini kullandıklarını görüyoruz. Ahmet Caferoğlu da *Türk Dili Tarihi* kitabında Orta Türkçe dönemini Karahanlı Türkçesiyle başlatır.

Karahanlı Türkçesi



☞ Görüldüğü gibi birbirinden farklı yaklaşımlarla Karahanlı Türkçesi ya Eski Türkçe içinde değerlendirilmiş ya da Orta Türkçenin başlangıç dönemi kabul edilerek 11. yüzyılın başından itibaren tarihlendirilmiştir. Moğol istilasını yeni bir dönemin oluşmasında önemli bir etken olarak kabul edersek Türk dilinin Orta dönemini 13. yüzyıldan itibaren ele almak mümkündür. Bu durumda Karahanlı Türkçesini Eski Türkçe içinde değerlendirmek gerekir.

Karahanlı Türkçesi



☞ Karahanlı Türkçesiyle Yazılmış Eserler:

'Kutatgu Bilig' - Yusuf Has Hâcib

'Atâbetü'l Hakâyık' - Edip Ahmet Yüknekî

'Divân-ı Lügât'it Türk' ve - Kaşgarlı Mahmut

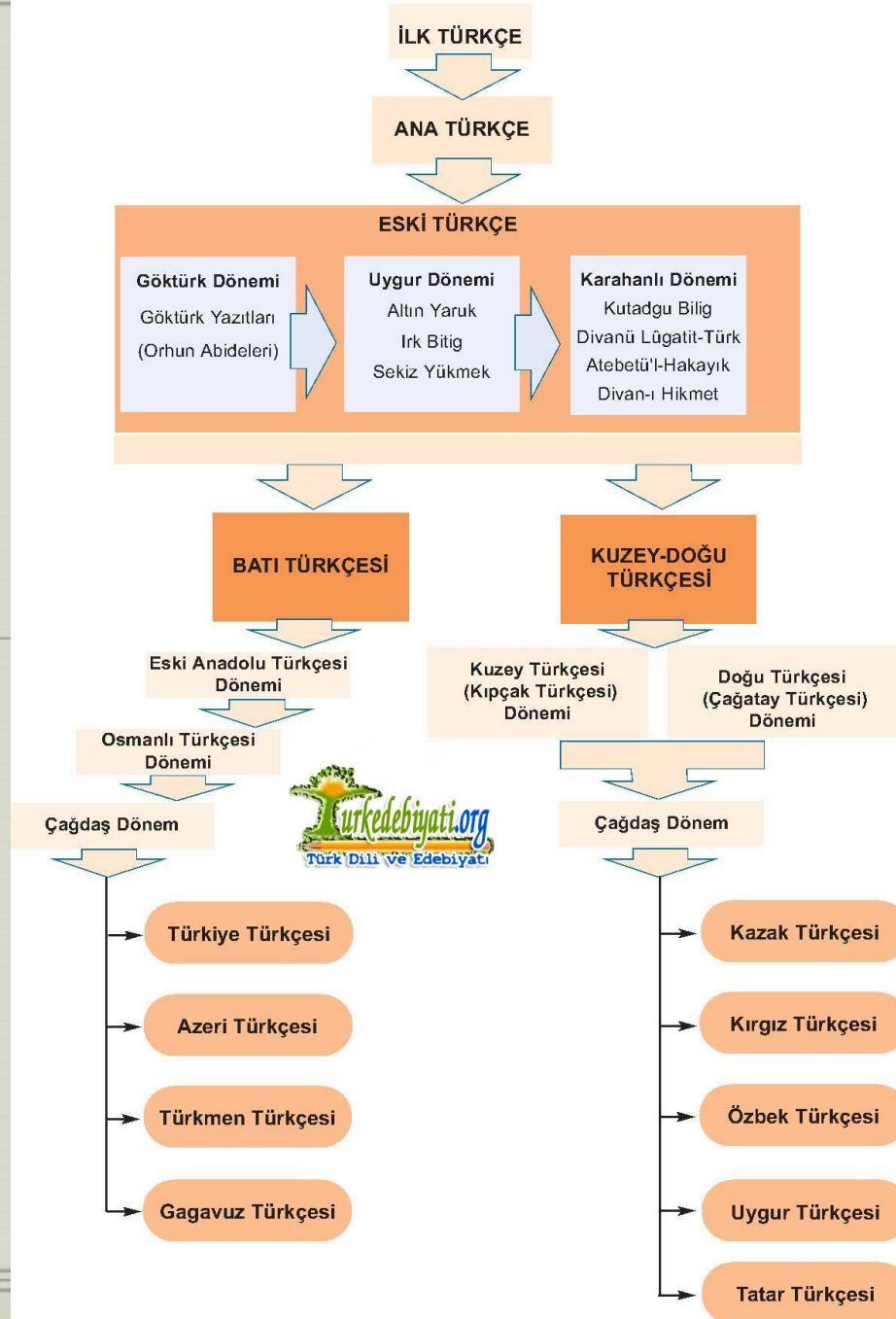
(Mahmud Kaşgarî)

KUTADGU BİLİĞ ESERİNDE TÜRKÇE



Metin İnceleme
(Beyitlerin Dil Özellikleri)
Ses-Kelime(Kök+Ek)

TÜRKÇENİN GELİŞİM EVRELERİ



ÖNEMLİ TÜRKÇENİN SES VARLIĞI



*Türkçenin yapısında kaç ses vardır?
Ses-harf-alfabeyi karşılaştırabilir misiniz?*

Türkçenin Ses Varlığı



Türkçenin yapısında 34 ses vardır. Türkler 5 alfabe kullanmıştır.
Seslerini karşılayabilen iki alfabe olmuştur.

w(çift v), n(nazal n), l(palatal l), k(kalın k), h(hırıltılı h), e(kapalı e)

Kutadgu Bilig'den



DİL ÇALIŞMASI
ÖRNEK METİN İNCELEME

METİN İNCELEME



☞ Kutadgu Bilig'in

«Yaruk Yaz Faslın Ulug Tavgaç Bugra Han Ögdisin Ayur»

Bölümü

Orjinal Metin (Fergana nüshası 17. 18. sayfa)

ESERDE DİL (SES VE KELİME)



Karahanlı Türkçesi:

yaruk yaz faslın ulug bugra han ögdisin ayur

Türkiye Türkçesi (Bugünkü Türkçeye Çevirme)

**Parlak ilkbahar zamanını ve yüce Buğra Han
övgüsünü söyler, anlatır**



1. tugardın ese keldi öndün yeli
ajun etgüke açtı uştmah yolu

Bugünkü Türkçe ile:

1. Doğu rüzgarı doğudan eserek geldi, dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı

Unutmayınız; 'dil sezgidir'.



2. yagız yer yıpar toldı kafur kitip
bezenmek tiler dünya körkin itip

Bugünkü Türkçe ile:

2. Kafur gidip kara toprak misk kokusuyla doldu,
dünya güzelliğini düzenleyip süslenmek ister



3. irinçig kışığ sürdi yazkı esin
yaruk yaz yana kurdı devlet yasın

3. İlkbahar rüzgarı kötü kışı sürdü, uzaklaştırdı;
parlak ilkbahar yine mutluluk yayını kurdu



4. yaşık yandı bolgay yana ornına
balık kudrukındın kozı burnına

4. Güneş yine yerine dönmüş olacak, balık
burcundan koç burcuna dönmüş olacak.

Soru?



5. kurumuş yıgaçlar tonandı yaşıł
bezendi yipün al sarıg kök kızıl

5. Kurumuş ağaçlar yeşil elbiseler giydi; mor, al, sarı,
mavi, kırmızı (ile) süslendi



6. yagız yer yaşıl torku yüzke badı
hıtay arkışı yadtı tawgaç edi

6. Kara toprak yüzüne yeşil örtü bağladı, Çin kervanı
Çin ipekli kumaşını yaydı (serdi)



7. yazı tag kır oprı töşendi yadıp
etindi kolı kaşı kök al kedip

7. Ova, dağ, kır, vadi, yayılıp döşendi, yamacı ve
tepesi yeşil, al giyip süslendi



8. tümen tü çeçekler yazıldı küle

8. Binlerce renkteki çiçekler gülerek açıldı, dünya güzel koku ile misk ve kafur doldu



9. saba yeli koptı karanfil yıdın
ajun barça bütrü yıpar burdı kin

9. Saba rüzgarı karanfil kokusuyla çıktı, dünya sonra
tamamiyle misk koktu



10. kaz ördek kugu kıl kalıkıg tudı
kakılayu kaynar yokaru kudı

10. Kaz, ördek, kuğu, kıl kuyruk göğü kapladı,
ötüşerek yukarı-aşağı uçuştular



11. kayusı kopar kör kayusı konar
kayusı çapar kör kayu suv ier

11. Bak! Kimisi kalkar kimisi konar, kimisi koşar
kimisi su ier



12. kökiş turna kökte ünün yankular
tizilmiş titir teg uçar yelgürer

12. Mavi turna gökte yüksek sesler çıkarır, dizilmiş
deve kervanı gibi uçar havalanır



13. ular kuş ünin tüzdi ünder eşin
silig kız okır teg gönül bermişin

13. Temiz bir kızın gönül verdiğini çağırıldığı gibi
keklik sesini ezgilendirdi, eşini çağırır



14. ünün ötti keklik küler katgura
kızıl agzı kan teg kaşı kap kara

14. Keklik yüksek sesle öttü, katılarak güler. Kırmızı
ağız kan gibi kaşı da kapkara



15. kara umguk 3tti sata tumşukın
üni oglagu kız üni teg yakın

15. Kara umguk mercan gagasıyla 3ttü, sesi nazlı bir
kızın sesi gibi cana yakın



16. çeçeklikte sandvaç öter min ünün
okır sur-1 cibri tünün hem künün

16. Çiçeklikte bülbül bin sesle öter, gece-gündüz
mezamir (ilahi) okur **



17. elik külmiz oynar çeçekler üze
sıgun muygak agnar yorır tep keze

17. Çiçeklerin üzerinde erkek ve dişi geyikler oynar,
erkek ve dişi karaca yürüyorum diye gezerek oynar



18. kalık kaşı tügdi közi yaş saçar
çeçek yazdı yüz kör küler katgurar

18. Gök kaşını çattı gözü yaş saçar, çiçek yüzünü açtı
bak katılarak güler



19. iletü mana açtı dünya sözün
ayur körmedinmü bu hakan yüzün

19. Dünya sırrını getirip bana açtı, sen bu hakanın
yüzünü görmedin mi der **



20. udır erdin erse tur aç emdi köz
eřitmedin erse eřit mende söz

20. Uyuyordunsa řimdi kalk gözünü aç, iřitmedinse
benden söz dinle

Kaynakça: Prof.Dr. Zuhal ÖLMEZ, XI-XIII. Yüzyıllarda Türk Dili, Anadolu Üniv. Yay.

OKUMALAR 1



- MAKALE 1'DEN 'KUT'
 - MAKALE 2 Karahanlı Türkçesi Ses ve Kelime Özellikleri
 - MAKALE 3 Türkçenin Tarihi Gelişimi (Şema)
-
- Okuyucuların Okuması, Not Alması

Okumalar 2



- œ Ders Notları: Bir Okuyucu Olarak Mehmet Âkif
- œ Ders Notları 2: Bir Şiir Nasıl İncelenir

Okumalar 3



☞ Araç Metin Kutadgu Bilig Kitabından Bölümler:

☞ Kutadgu Bilig Sözü'nün Anlamı

☞ Kutadgu Bilig'in Konusu

☞ Yusuf Has Hâcip'e Göre Kutadgu Bilig

☞ Kitaba Eklenmiş Bir Ön Söz

☞ **Okumalarda kullanılacak kitabın Okuyucu- Öğren(i)cilerde-
olması tavsiye edilir.**

ÖNERİ



- 1. Okuma grubumuzu dört küçük gruba bölelim.(Kura ile)
- 2. Her grup kitaptaki temsili karakteri alsın.

Örnek: 1. grup Odgurmış...

3. Her oturumda okumaları birlikte yaparken bir taraftan da kendi grubumuzun seçtiği karakter bizmiş gibi:

- a. Metni kendi karakterimiz üzerinden okuyup yorumlara o karakter üzerinden yapalım:
- b. -Onun düşünce ve tespitlerini savunan; diğer karakterleri eleştiren, o karakterlerin fikrini çürüten- yeni fikir ve tespitlerimizi bir yandan da YAZALIM.

'Deneme', 'eleştiri' ya da 'hikaye' yazı türleri şeklinde olabilir. Tespit edilecek ileri bir tarhite yeni yazılarımızla konuşma oturumları yapalım...

Okuma Grubunun oylamasına sunulacaktır; öneri kabul edilirse planlama yapılacaktır.

Kutadgu Bilig Okuma Oturumu

14 Şubat 2020

Hazırlık Konusu:

Kutadgu Bilig'in kaleme alındığı ortamın siyasi, kültürel, sosyal, felsefi ve ekonomik yönlerinin açıklanması (1 sayfa yeterlidir; en fazla 3 sayfa)

Kutadgu Bilig Okumaları Oturumu

14 Şubat 2020

Ders Konuları:

Türk İslam Edebiyatının Genel Çerçevesinin açıklanması

Kutadgu Bilig'in Edebî Yönden Tahlilinde dikkat edilecek hususların verilmesi

Kutadgu Bilig'in Edebî Yönden Tahlilinin yapılması

KUTADGU BİLİĞ OKUMALARI



TYB Ankara Şubesi
Rânâ İSLÂM DEĞİRMENCİ

7 Şubat 2020 Okumalarına katılan
ÖĞREN(İ)Cİ ve DİNLEYİCİLERE
TEŞEKKÜR EDERİZ.